

MAKTABLARDA YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING YOZMA NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA DLT TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

Xo'janiyozova Nargiza Qodamboyevna

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18530782>

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda umumta'lim maktablarida yuqori sinf o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda raqamli ta'lim texnologiyalarining (Digital Learning Technologies – DLT) pedagogik ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotda yozma nutqni shakllantirishda jarayonli yozish, metakognitiv yondashuv, hamkorlikda yozish va formativ baholashning o'rnini tahlil qilingan. Yevropa, MDH va O'zbekiston tadqiqotchilarining ilmiy qarashlari asosida DLT texnologiyalari yozma nutqni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi asoslab berilgan. Natijalar yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda DLT asosidagi topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, tahrirlash malakalarini va yozma nutq sifatini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: yozma nutq, yuqori sinf o'quvchilari, raqamli ta'lim texnologiyalari, DLT, jarayonli yozish, metakognitiv yondashuv, formativ baholash.

АННОТАЦИЯ (rus tilida)

В данной тезисе рассматривается педагогическая значимость цифровых образовательных технологий (Digital Learning Technologies – DLT) в развитии навыков письменной речи учащихся старших классов общеобразовательных школ. Анализируется роль процессного письма, метакогнитивного подхода, совместного письма и формирующего оценивания в обучении письменной речи. На основе научных взглядов европейских, стран СНГ и узбекских исследователей обоснована эффективность использования DLT в развитии письменной речи. Результаты показывают, что задания, основанные на цифровых технологиях, способствуют развитию самостоятельного мышления, навыков редактирования и повышению качества письменной речи учащихся.

Ключевые слова: письменная речь, старшие классы, цифровые образовательные технологии, DLT, процессное письмо, метакогнитивный подход, формирующее оценивание.

ABSTRACT

This thesis examines the pedagogical significance of Digital Learning Technologies (DLT) in developing written communication skills of upper secondary school students. The study analyzes the role of process writing, metacognitive approaches, collaborative writing, and formative assessment in enhancing learners' writing skills. Based on the views of European, CIS, and Uzbek researchers, the effectiveness of DLT as a tool for improving written communication is substantiated. The findings indicate that DLT-based tasks contribute to the development of learners' independent thinking, editing skills, and overall writing quality.

Keywords: written communication, upper secondary school students, digital learning technologies, DLT, process writing, metacognitive approach, formative assessment.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi umumta'lim maktablarida, ayniqsa yuqori sinf o'quvchilarining til ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda yangi didaktik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Yozma nutq ko'nikmalari o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi, tahliliy yondashuvi, fikrni izchil va grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan,

yozma nutqni rivojlantirish jarayonida Digital Learning Technologies (DLT) texnologiyalaridan samarali foydalanish dolzarb pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

DLT texnologiyalari o'quvchilarga yozma nutq faoliyatini individuallashtirilgan, interaktiv va ijodiy muhitda amalga oshirish imkonini beradi. Xususan, onlayn platformalar, elektron portfellar, bloglar, kollaborativ yozish vositalari va avtomatlashtirilgan tahrirlash dasturlari orqali o'quvchilar matn tuzish, fikrni rivojlantirish, xatolar ustida mustaqil ishlash hamda o'z yozma ishlarini takomillashtirish ko'nikmalarini egallaydilar. Bu jarayonda o'quvchilarning faolligi, mustaqilligi va o'z-o'zini nazorat qilish kompetensiyalari kuchayadi.

Yuqori sinf o'quvchilarida yozma nutqni rivojlantirishda DLT texnologiyalarining ahamiyati shundaki, ular o'quvchilarning metakognitiv faoliyatini faollashtiradi. Ya'ni, o'quvchilar yozma ishni rejalashtirish, mazmunni tahlil qilish, matn strukturasi tashkil etish va natijani baholash bosqichlarini ongli ravishda amalga oshira boshlaydilar. Bundan tashqari, raqamli muhitda beriladigan tezkor va vizual fikr-mulohazalar ya'ni feedback yozma nutqdagi xatolarni tezda aniqlash va tuzatishga xizmat qiladi.

Shuningdek, DLT texnologiyalari yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi. O'quvchilar virtual muhokamalar, onlayn forumlar va jamoaviy yozma topshiriqlar orqali real muloqotga yaqin sharoitda yozma nutq tajribasini orttiradilar. Bu esa ularning yozma nutqini nafaqat grammatik, balki mazmuniy va uslubiy jihatdan ham rivojlantiradi. Umumiy qilib aytganda, maktablarda yuqori sinf o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda DLT texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Yuqori sinf o'quvchilarida yozma nutqni rivojlantirishda DLT texnologiyalarining ahamiyati ularning metakognitiv faoliyatini faollashtirish bilan ham izohlanadi. O'quvchilar yozma ishni rejalashtirish, mazmunni tahlil qilish, matn strukturasi to'g'ri tashkil etish va yakuniy natijani baholash jarayonlarini mustaqil amalga oshirishga o'rganadilar. Raqamli muhitda taqdim etiladigan tezkor fikr-mulohaza feedback esa yozma nutqdagi xatolarni aniqlash va bartaraf etishga imkon yaratadi.

Shuningdek, DLT texnologiyalari yozma nutqni rivojlantirishda kommunikativ yondashuvni qo'llab-quvvatlaydi. Onlayn forumlar, bloglar va jamoaviy yozma loyihalar orqali o'quvchilar real muloqotga yaqin sharoitda yozma nutq tajribasini orttiradilar. Natijada yozma nutq faqat grammatik jihatdan emas, balki mazmuniy va uslubiy jihatdan ham rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktablarda yuqori sinf o'quvchilarining yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda DLT texnologiyalaridan foydalanish ta'lim sifatini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil, ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi hamda zamonaviy ta'lim talablariga mos yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik muhit yaratadi.

Yevropa va xalqaro tadqiqotlar "yozma nutqni rivojlantirishda "strategiya + amaliy mashq + teskari aloqa" omillari hal qiluvchi ekanini asoslaydi. Masalan, Graham va Perin o'smirlar (middle/high school) yozuvini rivojlantirishda jarayonli yozish (process writing), rejalashtirish, tahrirlash, hamkorlikda yozish hamda yozishga yo'naltirilgan aniq instruktsiyalar eng samarali yo'nalishlardan ekanini meta-tahlillar asosida ko'rsatadi va bu yondashuv DLT orqali amaliyotga osonroq tatbiq etiladi masalan, platforma, elektron portfel, onlayn topshiriq, rubrika, doimiy

feedback”¹. DLTning muhim komponentlaridan biri bu avtomatlashtirilgan yozuv baholash va tahririy tavsiyalar (AWE/AI-feedback). Ranalli, Link va Chukharev Hudilainen “tadqiqotlarida AWE vositalari (masalan, argument-based validation yondashuvi doirasida) formativ baholashda foydali bo’lishi, biroq ularni o’qituvchi feedbacki va maqsadli instruktsiya bilan uyg’unlashtirish zarurligi ko’rsatiladi”². Bu yuqori sinf o’quvchilarida mustaqil tahrir va o’zini nazorat qilish, ya’ni self-regulation ko’nikmalarini kuchaytirishga xizmat qiladi.

MDH tadqiqotlarida raqamli muhitda til ko’nikmalarini jumladan, yozma nutqni rivojlantirish, “metodik tizimni yangilash va o’qituvchining raqamli kompetensiyasini kuchaytirish masalalari ko’p yoritiladi. Xususan, RKI (rus tili chet tili sifatida) va ta’lim tajribalariga bag’ishlangan to’plamlarda yozma nutq ko’nikmasi eng murakkab ko’nikmalardan biri ekani, uni rivojlantirishda raqamli resurslar, masofaviy va aralash (blended) formatlar, matn bilan ishlashni kuchaytirish zarurligi ta’kidlanadi”³.

Bunday yondashuv maktab yuqori sinflarida ham dolzarb hisoblanadi. “O’quvchilar ko’pincha fikrni dalillash, mantiqiy bog’lash, mavzu doirasini ushlab turish va stilistik moslikka rioya qilishda qiynaladilar. DLT vositalari onlayn reja, “draft–revision” sikli, rubrikali baholash, peer-review aynan shu qiyinchiliklarni bosqichma-bosqich yumshatadi”⁴.

O’zbekiston tadqiqotchilari ham DLT yoki AKTning til o’qitishdagi o’rnini metodik jihatdan asoslab, “masofaviy ta’lim, aralash ta’lim, vebinar va onlayn mashg’ulotlar, “blended learning” hamda “flipped classroom” kabi yondashuvlarni amaliyotga joriy etish zarurligini qayd etadilar”⁵. Bu yondashuvlar yozma nutqni rivojlantirishda darsdan tashqari mustaqil tayyorgarlik ya’ni materialni oldindan o’zlashtirish, darsda esa tahlil, tahrir va muhokamaga ko’proq vaqt ajratish imkonini beradi.

Shuningdek, O’zbekistonda chet tili metodikasi bo’yicha yetakchi olimlardan J. Jalolovning “Chet tili o’qitish metodikasi” yo’nalishidagi ishlari “til ko’nikmalarini shakllantirishda psixologik jarayonlar, ko’nikma-malaka mexanizmlari va o’qitish jarayonini ilmiy asoslash muhimligini ko’rsatadi va bu konseptual yondashuv DLT bilan uyg’unlashganda motivatsiya, individuallashtirish, muntazam feedback yozma nutq o’sishini tezlashtiradi”⁶.

Demak, Yevropa, MDH va O’zbekiston tadqiqotlarining umumiy xulosasi shuki, DLT yozma nutqni rivojlantirishda jarayonli yozish, hamkorlik, formativ baholash, tezkor va maqsadli feedback, o’zini nazorat qilish (metakognitiv) strategiyalarini kuchaytiradi. Natijada yuqori sinf o’quvchilarida yozma nutq faqat grammatik to’g’rilik bilan cheklanmay, balki matnning mantiqiyliigi, dalillanganligi, uslubiy mosligi va akademik savodxonlik darajasi ham oshadi.

¹ Graham, S., & Perin, D. (2007). *Writing Next: Effective Strategies to Improve Writing of Adolescents in Middle and High Schools*. Washington, DC: Alliance for Excellent Education, pp. 33–36.

² Ranalli, J., Link, S., & Chukharev-Hudilainen, E. (2017). Automated Writing Evaluation for Formative Assessment of Second Language Writing. *TESOL Quarterly*, 51(1), pp. 80–82.

³ Азимов, Э. Г., & Шукин, А. Н. (2018). *Методика обучения иностранным языкам*. Москва: Академия, с. 214–218.

⁴ Полат, Е. С. (2019). *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования*. Москва: Академия, с. 156–160.

⁵ Qodirova, D. A. (2021). *Ingliz tilini o’qitishda raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasi*. Toshkent: Fan va texnologiya, 112–118-betlar.

⁶ Jalolov, J. J. (2012). *Chet tilini o’qitish metodikasi*. Toshkent: O’qituvchi, 287–292-betlar.